

HALİL İNALCIK

Osmanlılar

Fütühat, İmparatorluk, Avrupa ile İlişkiler

İÇİNDEKİLER

Önsöz	7
I. BÖLÜM	
Batı Anadolu'da Gazi Beylikler ve Haçlılar	11
Osmanlı Devleti'nde Uc (Serhad)lar	49
Osmanlı Devleti'nde Fetih Yöntemleri	67
Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu Problemi	93
II. BÖLÜM	
Osmanlı Sultanlarının Unvanları (Titülatür) ve Egemenlik Kavramı	115
Adâlet, Şikâyet Hakkı: 'Arz-i Hal ve 'Arz-i Mahzarlar ...	123
Otman Baba ve Fatih Sultan Mehmed	137
Osmanlı İmparatorluğu'nda Köle Emeği	163
Osmanlı "Frengistanı": Galata	195
Rumeli: Genel bir Bakış	201
III. BÖLÜM	
Tarihte Avrupa Birliği ve Türkiye	215
Avrupa ile Kültür Etkileşimi, Küreselleşme	243
Osmanlı'nın Avrupa ile Barışıklığı: Kapitülasyonlar ve Ticaret	277
Makalelerin Künyesi	313
Dizin	315

I. BÖLÜM

BATI ANADOLU'DA GÂZÎ BEYLİKLER, BİZANS VE HAÇLILAR

1300 tarihlerine doğru Batı Anadolu'da kurulan beylikler kendi hafif donanmalarıyla, başta Venedik ve Ceneviz olmak üzere Doğu Akdeniz'de Latin egemenliği altındaki adalar için büyük bir tehlike oluşturdu. Bu deniz gâzîleri (guzât fi'l-bahr), Ege Denizi'nde ve Balkan tarihinde yeni bir dönem açacakları gibi (1389-1390), sonradan 14. yüzyıl sonlarında Osmanlı egemenliği altına girerek Osmanlı deniz gücünün çekirdeğini oluşturacaklardır.

1291'de Papa'nın, Doğu Akdeniz'de İslâm ülkelerine karşı abluka ilân etmesinden sonra, Hıristiyan donanmaları Anadolu kıyıları boyunca karakol gezmekteydiler. 1293 tarihinde 20 kadırgadan oluşmuş bir Venedik donanması Alanya'yı ele geçirdi. Alanya I. Alâeddin Keykubad tarafından fethedilmişti (1223). Karamanlılar kısa zaman sonra şehri geri aldılarsa da, Latin deniz devletleri, bu arada Rodos'ta yerleşmiş olan Hospitaller savaşı tarikatı, Anadolu kıyılarında, Teke'de Makri Körfezi'nden Çukurova (Kilikya)'ya kadar birçok önemli deniz üslerini zapt ettiler. Meselâ, Kaş kasabası karşısında küçük Meis Adası (Castello Rosso), Rodos şövalyeleri tarafından, Rodos'la bu ileri karakollar arasında ulaştırmayı devamlı şekilde kontrol etmek için işgâl edilmişti. Batı Anadolu'nun 1290-1304 tarihleri arasında tümüyle Türkmenlerin egemenliği altına düşmesinden sonra Deniz gâzîlerinin akınları, büyük ölçüde ve başarılı biçimde, yeniden başladı. Batı Anadolu'daki Gâzî Türkmen beyliklerinin ilki olan Menteşe Beyliği'nin, Güney Anadolu'dan Sel-

çuklu Sahil Beyi (meliku's-sevâhil) unvanını taşıyan biri tarafından kurulmuş olması kayda değer. Onun, bu Teke kıyılarını daha 1269 yılına doğru tamamıyla kendi kontrolü altına aldığını, bu arada Strobilos, Stadia ve Trachia limanlarını ele geçirdiğini biliyoruz. Bu bölgede Menteşe Bey, kışlak için her mevsim Toroslar'dan sahil ovalarına inen Türkmenleri örgütleyerek, güçlü bir deniz beyliği kurmuştur. Çağdaş bir Bizans kaynağı olan Georgios Pachymeres (eseri 1307'ye kadar gelir) açıkça yazar ki, Menteşe Bey akınları-nda, Teke (Caria) limanlarını kullanmıştır. Daha kuzeyde Ephesus (Selçuk) körfezinde Anaea (Aniya) bu dönemde her menşeden korsanın toplanma yeri olup, Türk korsanları 1278'e doğru burada sağlam bir şekilde yerleşmiş bulunuyorlardı.

Batı Anadolu, Türkmen gâzîlerinin eline geçmeden önce, Bizans idaresinde, deniz kuvvetlerinin büyük bölümü, Ege'de, Marmara Denizi'nde ve Karadeniz'de belli limanlarda bulunuyordu. Bu durum, bu limanların üst tarafında gemi yapımı için gerekli ağacı sağlayacak ormanların bulunmasıyla belirlenmiştir. Bu limanlarda gemiciler, korsanlar ve gemi yapımında ustalar toplanmış bulunuyordu. Açıkça görüyoruz ki, Gâzî beylikler kurulduğu zaman onların filoları da, Laskaridler zamanında (1208-1259) olduğu gibi, aynı limanlarda ortaya çıkmıştır. Bu limanlar, sırasıyla Ege Denizi'nde Aniya, Ephesus, Smyrna, Adremittyon; Marmara Denizi'nde ise Karamides (Kemer?), Pegai (Kara-Biga), Cyzicus (Aydıncık), Cios (Gemilik, Gemlik) idi. 1284 yılında Bizans idaresi tasarruf için bu limanlardaki donanmaları kaldırdığı zaman bu Rum gemiciler, gemi yapımcıları ve esnaf işsiz kalmışlardı. Gemicilerin çoğu korsan olmuş ve zengin İtalyan tüccar gemilerine karşı korsanlığa başlamıştı. İşte Türk beylikleri, deniz akınları-nda bu işsiz güçsüz yerli Rumlara istihdam, geçim ve ekonomik faaliyet sağladılar. Onları kendi hizmetlerine aldılar. Zamanla bunların çoğu efendilerinin dinini kabul etti. Bu limanlar, şimdi denizci gâzîlerin üsleri ve aynı zamanda önemli ticaret merkezleri durumuna geldi. Bu limanlardan Ephesus, Akdeniz'de en önemli ticaret merkezi hâlini aldı. İzmir o zaman Gâzî Umur Bey'in deniz akınları-nda

bir gazâ üssü durumundaydı. Karşıda Yeni-Foça, ticaret limanı olarak faaliyeteydi.

Aydinoğlu Umur Bey ve ilk Osmanlı deniz kuvvetlerinde, donanmalarda profesyonel tayfa yerli Rumlardan, savaşçı gâziler ise Türklerden oluşmaktaydı. Batı Anadolu'nun iç bölgelerinde, sınırlardaki yerli Rum tekfurları Türkmen uc beyleriyle işbirliğine gittikleri gibi, bu limanlarda Rum ileri gelenleri ve korsanları da gâzî beylerle işbirliğini seçtiler. Aslında, Rumlar olsun Türkmenler olsun, aynı ortak düşmana karşı savaşmakta ve yağma akınları yapmaktaydılar. Bu düşman, Ege adalarını, Mora'yı ve Yunanistan'ı egemenlik altına alan ve sömüren Latin soyundan efendiler Venedik, Cenevizlilerdi. Yerli Rumlar, Katolik efendilerden nefret etmekte ve Girit Adası'nda gördüğümüz gibi, sık sık isyan ediyorlardı. Kuşkusuz, Türkmen beylerinin yerli Rum halkına "istimâletle" uzlaşıcı bir tavır almaları, bu Rumların onlarla işbirliğini kolaylaştırıyordu. Beylerin başarılı deniz akınları için Türkmen gâzilerini ve Yunanlı gemicileri örgütlemesi, bu limanlarda yeni işlerlik kazanmış bir topluluğun ortaya çıkmasında kesin bir rol oynamıştır.

1260-1310 döneminde, çökmekte olan Bizans egemenliğinin yerini, işte bu işbirliği sonucu ortaya çıkan Türkmen deniz beylikleri doldürmüştür. Şimdi bölgedeki mücadele, bir yandan tüccar çıkarlarını ve Katolik Latin feodal senyörleri temsil eden İtalyan denizci cumhuriyetleri (ki bunlar klasik haçlı döneminin kalıntılarıydı), öbür yandan demografik ve ekonomik baskılar altında batıya yayılmak için gazâ yapan Türkmenler arasındaydı. Türkmenler Batı Anadolu'yu istilâ ederken Cenevizliler Doğu Ege adalarını, Sakız, Midilli ve öteki adaları Bizans'tan alıp işgal etmekte ve bir bakıma Bizans devletinin ekonomik ve siyasî çöküşüne ayrıca katkıda bulunmaktaydılar.¹ Bu Latin devletleri arasında başta gelen iki tüccar ve denizci İtalyan devleti, Venedik ve Ceneviz arasında Ege deniz yolları için amansız mücadele, korsanlığın görülmemiş derecede artışı ve nihâyet yerli Rumların Latin efendilerine karşı düşmanlığı, Ege dünyasında Türkmen yayılışını hazırlamış ve kolaylaştırmıştır. Ege Denizi'nde adalar ve kıyı bölgelerinde egemenlik sorunu, 14.

yüzyılın ilk yarısında en önemli milletlerarası sorun hâline gelmiş ve sonuçta haçlı faaliyetlerinin Suriye, Filistin ve Mısır'dan Ege Denizi'ne kaymasına sebep olmuştur.

Umur Gâzî'den önce Türkmenlerin deniz akınlarının hareket noktaları konusunda bilgimiz kısıtlıdır; zira bu akınlar hakkında bilgi veren tek kaynağımız Batılı raporlar olup bunlarda akın yapanların nereden geldikleri bildirilmemiştir. Aziz Yahya (Hospitaller) Şövalyeleri'nin Rodos'ta yerleşmesinden önce, bu adanın Menteşe Türkmenleri tarafından işgal edileceği yakın bir olasılık olarak görünüyordu. Batı kaynaklarına göre,² Ege adalarına karşı ilk ciddi Türkmen istilâsı, Ephesus ve Körfez bölgesinde Sasa Bey idaresinde Menteşe Türkmenlerinin idaresi kurulduğu zaman, 1304 yılında kendini göstermiştir. Bu şehir ve bölge, az zaman sonra Aydın-ili beyi Mehmet Bey'in idaresindeki Türkmenlerin egemenliği altına geçmiştir; bundan sonra Rodos'un, Sakız'ın ve Midilli'nin Türkmen akınlarına hedef olduğunu göreceğiz. Midilli'nin, 1307'de "Khlamouz" kumandasındaki Türkmenler tarafından istilâ ve yağma edildiği haberi verilmektedir. Rum kaynaklarında Kalamuz adıyla anılan bu bey, açıkça Karasi Türkmenlerinin beyi olan Kalem Bey'dir. 1300-1329 döneminde Doğu Ege Deniz'de çökmekte olan Bizans egemenliğinin yerini almak için yapılan mücadelede, Türkmenlerin başlıca rakipleri Cenevizliler ve Rodos şövalyeleriydiler. Çağdaş tarihçi Pachymeres, durumu şöyle anlatır:

İtalyanlar, II. Andronicus'un Sakız ve Midilli adalarının savunmasında ihmal gösterdiğini ve bu adalar Türklerce işgal edilirse kendi durumlarının kötüleşeceğini gördüklerinden, imparatorun bu adaların gerektiği gibi savunulmasını, eğer bu olmazsa bu adaların gelirleri ile bir donanma yaparak savunulması işinin kendilerine bırakılmasını istediler.

Sakız, 1304 tarihinde Cenevizli I. Benedetto Zaccaria tarafından işgal edildi. Rodos, bir Ceneviz korsanının işbirliği ile Aziz Yahya şövalyelerinin eline geçti (15 Ağustos 1308).

Türkler Anadolu tarafını istilâ edip karada yerleşirken gördüler ki, denizde kontrol kurmadan adaları işgal etmek çok tehlikelidir. Latin milletleri, 23 Temmuz 1319 deniz savaşında üstünlüklerini kanıtlamış bulunuyorlardı. Bu savaşta Mehmed Bey kumandasında Ephesus'tan gelen bir Türk filosu -10 Kadirga ve 18 küçük gemi- Ceneviz ve Rodos şövalyelerinin birleşik filoları tarafından baskına uğramış ve tahrip edilmişti. O tarihten başlayarak on yıl içinde, Ege Denizi'ndeki Venedik kolonilerine ve deniz gidiş-gelişine en çok zarar verenler Türkler değil, Rum ve Ceneviz korsanlarıydı. Meselâ, 1307-1326 döneminde, bu yüzden, Venedikliler Bizans imparatorunu, Rumların verdiği zarar karşılığında tazminat ödemeye mecbur ettiler. 1318'den sonra Don Alfonso Fadrique (1317-1330'da Atina Katalan beyliğinin genel valisi) kumandasındaki Katalanlar ile Aydın ve Menteşe Türkleri arasında işbirliği gerçekleşti. Böylece Türkler, Venediklilere karşı faaliyet alanlarını Agriboz ve Girit adalarına kadar genişletme imkânını buldular. Katalan-Türk işbirliği, özellikle Agriboz'daki Venedikliler için çok zararlı olmuştur. Türkler, 1326'daki akınlarında ada üzerinde Fadrique'nin topraklarına zarar vermekten kaçınmışlar ve gemileri Venediklilerce zapt edildiği zaman Fadrique'nin arazisine sığınmışlar ve sonra onun gemileri ile Anadolu'ya dönmüşlerdir. Olayların çağdaş bir gözlemcisi olan Sanudo Torsello, 1327'de Agriboz Adası'nı tehdit eden 6 Kadirga ve 30 küçük gemiden oluşmuş güçlü bir Türk filosundan söz etmektedir. 1327 kışında Türkler 7 gemi ile tekrar gelmişler, Aegina Adası'nı ve Mora'da Latinlere ait toprakları yağma etmişlerdir. Venedik'ten Agriboz Adası'nın tamamını ele geçirmeyi planlayan Fadrique için bu Türk akınları yararlı oluyordu. Bu dönemde adaya akın yapan Türkler, öncelikle halkı esir edip Anadolu'da satmakla ilgilidiler. Bu durum, zamanla adadaki topraklarda tarım faaliyetini ciddi şekilde etkilemiş ve Latin feodal beylerin gelirlerine kesat gelmiştir.

Türk akınlarına karşı Ege Denizi'ndeki Hıristiyan milletler arasında savunma için bir birlik kurma konusunda ilk temaslar, Venedik'in girişimi ile daha 1327'de başlamış bulunuyordu. Fakat

bu konuda ciddi görüşmeler, ancak 1332’de Umur Bey’in Bizans ve Venedik topraklarına karşı seferleri başladığı zaman görüldü. Başlangıçta bu görüşmelere, Bizanslılar ve Sakız’da Cenevizli Martino Zaccaria dahil Ege’deki bütün Hıristiyan milletler katılmıştı. Venedik ilk adım olarak 1324 Ekim’inde, II. Andronicus ile bir mütareke yapmakla işe başladı. O zamana kadar Venedik daima, İstanbul’da Latin İmparatorluğu’nu yeniden canlandırarak Levant’taki üstün durumunu geri almayı ummaktaydı. II. Andronicus ise, Rum uyruklarının duygularını izleyerek Venedik’e karşı bir politika gütmekte, dolayısıyla gittikçe daha çok Ceneviz desteğine bağlı kalmaktaydı. 1322’de Bizans diplomasisi tamamıyla ters bir tutuma girdi: Cenevizlilere fazlasıyla bağımlı olduklarını ve Türk tehlikesinin büyümekte olduğunu gören Bizans imparatoru, Papa ile görüşmeye başlayıp kiliselerin birleşmesi politikasını benimsedi; Venedik’e ve öteki Latinlere yaklaşma politikasını ele aldı.

Yeni Bizans İmparatoru III. Andronicus (1328-1341), Doğu Ege’de Bizans egemenliğini yeniden canlandırmak ve Türklerin ilerleyişini durdurmak için azimli bir politikaya yöneldi. Biliyoruz ki, tahta gelişinden az sonra Mayıs 1329’da Osmanlılara karşı Pelakanon’da (Gebze kıyısında) başarısızlıkla sonuçlanan bir savaş verdi. Bu enerjik politikayı yürütebilmek için Batı Hıristiyan milletleri ile uzlaşma ve ittifakı zorunlu görüyordu. Aynı zamanda Venedik de, Bizans dâhil Ege’deki devletleri bir ittifak hâlinde birleştirmeyi gerekli görüyordu. Bu amaçla Venedik, nihâyet Papalık ve Fransız sarayı ile Bizans’a karşı Doğu’da Latin hâkimiyetini yeniden kurma ve kiliselerin birleşmesi konularında ısrar etmemeleri noktasında anlaştı. Torsello’nun anlattığına göre, Ege’de Türk tehlikesi ilk ve âcil problem olarak görülüyor ve buna karşı genel bir Haçlı seferi örgütlemek gereği kabul ediliyordu.³ Gerçekte Venedik, Doğu Akdeniz’deki çıkarlarını savunmak için Batı Hıristiyan dünyasını harekete geçirmek için yeni bir politika tespit etmiş bulunuyor ve bu yeni aşamada ayrılmacı (şizmatik) Bizanslıların yerine Türkleri koyuyordu.

Daha 1317 yılına doğru, Cenevizli Zaccarialar, Sakız ve İzmir kalesine sahip oldukları için, Türklere karşı deniz akınlarını

durdurmak bakımından en etkin kuvvet sayılmaktaydı. Bir haçlı seferi planı hazırlamakta başı çeken Dominiken keşiş Adam de Guillaume şunu önermekteydi: Haçlılar ilkin Çeşme (Aerythrea) yarımadasını işgal edeceklerdi. Burası, Türklere karşı Sakız ile beraber Anadolu'nun yeniden ele geçirilmesi için mükemmel bir üs olabilirdi. İstanbul'da Latin İmparatorluğu'nu yeniden diriltme planında Philip de Taranto, Sakız'a sahip Martino Zaccaria'yı "Küçük Asya'nın Kralı ve Despotu" olarak adlandırmakta ve onun ülkesine Midilli, Samos, Kos, Tenedos, Icaria ve Marmara adalarını katmaktaydı.

Aydinoğulları donanmasını, Ceneviz ve Rodos birleşik donanmasının Sakız açıklarında bozguna uğratması (23 Temmuz 1319), Türkleri deniz akınlarında ancak geçici bir dönem için engellemiştir. Kuvvetli bir garnizon tarafından savunulan İzmir Kalesi, iki buçuk yıl dayandıktan sonra sonunda Martino Zaccaria tarafından Umur Bey'e teslim edildi. Aydın Beyi Mehmed'in enerjik oğlu Umur Bey, Martino'yu, destanın anlattığına göre "toyladı", yani bir genel ziyafetle onurlandırdı ve Martino ona tâbii olarak geri Sakız'a gitti. Destan'ın ifadesiyle, "ada illik" oldu. *İllik* terimi, bu dönem Türk kaynaklarında Dâru'l-İslâm oldu, demektir. Yani Martino, Umur Bey'in bir *haraçgüzâr tâbii* olmayı kabul etti. P. Lemerle'e göre,⁴ Doğu Ege'de Bizans egemenliğini yeniden kurmaya azimli olan yeni İmparator III. Andronicus'un entrikalarından kuşkulanan Martino, İzmir'i bu şekilde boşaltmayı ve orada tuttuğu garnizonu Sakız savunmasında kullanmayı zorunlu görmüştür. Fakat işaret ettiğimiz gibi, şimdi Sakız'da Martino, Aydın beyliğinin üstün egemenliğini tanımıştır. Dâru'l-İslâm'a dahil olan yerlerin savunması Müslüman devlet için bir ödevdir. Başka deyimle, şimdi Martino Bizanslılara karşı Umur'un ittifak ve himâyesini kabul etmiş bulunmaktadır. Bu durum, 1329 yılından sonra Umur'un Bizanslılara karşı neden düşmanca hareketlere giriştiğini açıklar. Andronicus, Martino'yu bozguna uğratıp esir ettikten sonra Sakız'ı doğrudan doğruya Bizans idaresi altına soktu. Umur Bey, şimdi Bizans egemenliği altına girmiş bulunan Sakız'a saldırmış ve ondan sonraki yıllarda

Bizans'a ait Gelibolu ve Trakya'ya (1331) ve Mora'daki Yunan topraklarına (1332) seferler yapmıştır. Kaynağımız Destan'ın açıkça söylediğine göre, Bizanslılarla Umur Bey arasındaki düşmanlık, 1329 sonbaharında Birgi'de oturan Umur'un babası Mehmet Bey ile imparator arasında bir antlaşma imzalandıktan sonra da devam etmiştir. Kantakuzenos'a göre⁵ Aydınolu Mehmet Bey, yıllık bir haraç ödeme vaadi üzerine imparatorun topraklarına saldırmamayı kabul etmiştir. Burada görüyoruz ki, Umur Bey, Aydın Beyliği'nin uc bölgesinde gazâ seferlerini örgütleyen ve bağımsız hareket eden bir gazâ lideri durumundaydı ve Saruhanoğlu ile ittifak hâlinde Bizanslılara karşı savaşa devam etmekteydi. Umur, babası ile yaptığı tartışmada, kâfirlere karşı gazâyı önlemenin Tanrı'nın emirlerine karşı gelme anlamına geleceğini söylüyordu. Gâzî Uc beyi ile merkez arasında bu çeşit bir gerginlik, Osmanlı Devleti'nde Bursa'da oturan Sultan Orhan ile ucların kumandanı Rumeli fâtihi Süleyman Paşa arasında aynı biçimde ortaya çıkmıştır. Bundan başka, herhâlde Rum ajanları aracılığıyla, Umur Gâzî bölgedeki Hıristiyan milletler arasında bir haçlı seferinin hazırlıkları yapıldığını haber almış ve Bizans imparatorunun Türklere karşı ittifak görüşmelerine katıldığını öğrenmişti.

Umur, babasının imparator ile uzlaşma politikasına karşı, kendisi Batı Anadolu deniz gâzîleriyle Gelibolu'da ve Samotraki Adası'nda Yunanlılara saldırmış ve Trakya'da Porou'da karaya çıkmıştı (1331 veya 1332). Umur, 1332'de Agriboz'a ve Thessaly'da Venedik'e ait Bodonitsa Kalesi'ne karşı seferlerinde, Venedik'e bağlı adalara yaptığı akınlarda, Batı Anadolu'dan gelen öbür Türk gâzîleriyle işbirliği yapıyordu. Şu da ilginçtir ki, Venedik daha 1332 Temmuz'unda Bizans ile bir ittifak için görüşmelere başlamış ve Türkmen gâzî beylerine karşı kurulan ittifaka Bizans da dahil olmuştur. Ege Denizi'nde Türklere karşı bu ilk Hıristiyan ittifakı, Venedik'ten başka Rodos, Kıbrıs, Bizans, Papa ve Fransa kralını içeriordu. Müttefiklerin meydana getirdikleri 40 kadırgadan oluşan güçlü filo, Karesi uc bölgesi Bergama Emîri Şücaeddin Yahşi-Han'ın 250 gemiden oluşan filosunu Edremit Körfezi'nde tahrip etti (1334).

Kaynağımız olan destan, Hıristiyan donanmasının İzmir'e çıkarma yapmak için girişimlerde bulunduğunu, fakat bu saldırıların Türkmen okçular tarafından püskürtüldüğünü anlatmaktadır.

1334 yılında Umur, Ulu-Beg sıfatıyla Aydın Beyliği'nin merkezi Birgi'de oturmakta olan babası Mehmed Bey'in ölümü üzerine Aydın-ili'nin baş hükümdarı olarak tahta geçti. Bu durum, haçlılara karşı beyliğin bütün kuvvetlerini gazâ amacıyla kullanmak imkânını sağladığı için onun faaliyetlerinde yeni bir dönüm noktası oluşturmaktaydı. O, bir gâzî bey sıfatıyla ilk ödevinin, merkezi Birgi'ye yakın bir Bizans şehri olarak kalmış olan Alaşehir'i (Philadelphia) almak olduğunu hissediyordu. Şehri kuşattı ve ancak kendisine haraç ödenmesi şartıyla kuşatmayı kaldırmaya razı oldu. Bu sırada Bizans diplomasisi bir kere daha yön değiştirdi ve Ege Denizi'nde egemen olan Latin milletlerine karşı Türklerle bir ittifak aradı. Bu değişiklik, kurnaz Büyük Domestikos Ioannes Kantakuzenos'un politikası olup onun tarafından bölgedeki Bizans politikasının temel prensibi olarak sonuna kadar izlenmişti. Şimdi Bizans Hükümeti, Sakız'a karşı sürmekte olan Ceneviz tehdidi ve o sırada Midilli'nin, Foça Hâkimi Domenico Cattaneo tarafından işgali üzerine Umur Bey'le bir antlaşma yapmaya çalıştı. III. Andronicus, Umur Bey ve kardeşi Hızır ile Çeşme yarımadası yakınında buluşup görüşmeleri başlattı. İmparator, bir anlaşmaya varmak için Umur Bey'e büyük bir para (Destan'a göre 100.000 altın) vermeyi önermekteydi. Bu görüşmeler hakkında Destan bize, bazı ilginç ayrıntılar sağlamaktadır: Umur Bey bu parayı reddetti; onun yerine Sakız ve Alaşehir için yıllık bir haraç ödenmesi konusunda ısrar etti. Bunun karşılığında Umur Bey, Bizans ile genel bir barış konusunda garanti vermeye ve Bizans'ın düşmanlarına karşı askerî yardım göndermeye hazır olduğunu bildirmekteydi. Sonunda İmparator, Destan'ın söylediğine göre, "Sakız'ı Umur'a bağışlamayı" ve yıllık bir "mâl-i harac" ödemeyi kabul etti. Bu koşulla, İslâm hukukuna göre, Sakız Adası tekrar Dâru'l-İslâm'ın bir parçası hâline geliyordu. Öbür taraftan, imparator için bu garanti, Umur Bey'i, adayı Latinlerin saldırılarına karşı koruma zo-

runluluğu altına sokmaktaydı. Bizans, bu korumayı sağlayacak durumda değildi. Destan'ın ifadesiyle, antlaşma “yeminle tasdik” edildi. Böylece, Umur'un Martino Zaccaria zamanından beri başlıca kaygısı olan Sakız sorunu, sonunda Aydın Bey lehine bir çözüme ulaşmış bulunuyordu. Bundan başka, bu dostça görüşmelerin sonunda, Destan'ın anlattığına göre, Umur Bey ve imparator “kardeş” oldular. Bu olay üzerinde Destan'ın verdiği ayrıntılar yanında, Bizans kaynakları Greogoras ve Kantakuzenos, Umur Bey ile beraber Saruhanoğlu'nun da imparatorla ittifak yaptığını, Foça'yı egemenlik altına sokmak ve Midilli'yi Kattaneno'dan geri almak için imparatorun çabalarında kendisi ile askerî bakımdan işbirliği yapmaya karar verdiklerini kaydederler.

Umur Bey açısından bu antlaşma, gerçekten önemli bir diplomatik başarıydı. Çünkü, böylece Hıristiyan ittifakının katılımcılarından biri kendisiyle ittifak hâline geliyor ve Sakız Adası üzerindeki egemenlik hakkı yeniden tanınmış oluyordu. Bir haçlı seferinin tehdidi altında bulunan Umur Bey için, Bizans ile barışı yeniden kurmak mantıklı bir siyasetti. Bizanslılara gelince, Umur ile ittifak değerli bir askerî yardım sağladığından, III. Andronicus'a imparatorluğun başka taraflarında Bizans egemenliğini yeniden canlandırma fırsatı vermiş oluyordu. Böylece, Bizans imparatoru yalnız Ege'de değil, Acarnania ve Arnavutluk gibi Bizans'ın uzak vilâyetlerinde de askerî harekâta bulunma şansını elde etmiştir. Fakat çok geçmeden, Bizans için bir talihsizlik eseri olarak, III. Andronicus'un ölümü (1341) üzerine Bizans'ta iç savaş patlak vermiş ve bu iç savaş süresince Kantakuzenos, rakiplerine karşı “sâdik dostu” Umur Bey'in sağladığı askerî yardımdan fazlasıyla yararlanmıştı.

Durumdan yararlanan Aydın beyi, bölgedeki küçük Hıristiyan devletleri kendi haraçgüzârları veya müttelikleri hâline getirerek, Ege Denizi'nde gerçek bir Müslüman deniz imparatorluğu kurma yoluna girdi. Destan tarafından verilen ayrıntılı bilgiler, Fransız Bizantinisti Paul Lemerle tarafından çok kez reddedilmekte ya da yanlış yorumlanmaktadır. Bu yanlışlar, şu anlayıştan kaynaklan-

maktadır: Hıristiyan devletlerin ödediği yıllık haraç onlar tarafından, Türkmen akınlarını durdurmak için verilmiş önemsiz bir fidye olarak yorumlanır; buna karşı Müslümanlar ödenen haracı, o devletin Müslüman egemenliğini tanımış olması ve Dâru'l-İslâm'ın bir parçası hâline gelmesi biçiminde yorumlamaktadırlar. Umur Bey'in Katalanlarla ittifakı nasıl Agriboz ve Yunanistan seferlerini kolaylaştırmış ise, Bizanslılarla yaptığı ittifak da onun önüne Balkan Yarımadası'nı açmıştır. Bizanslılarla ittifak sayesinde Umur, şimdi gemilerini Trakya kıyılarında dost bir toprakta karaya çekip akınlara girişebilmekteydi. Öbür yandan, bölgedeki Hıristiyan devletler arasındaki rekabetler, özellikle Venedik ile Katalanlar, Cenevizler ile Bizanslılar arasındaki anlaşmazlıklar, Venedik ve Papalığın ortak bir cephe kurma çabalarını engellemekteydi.

Bayrağı altına koşuşan kızıl börklü Türkmen azepleri sayesinde askerî gücü ziyadesiyle artan Umur Bey, Kantakuzenos ile ittifakından yararlanarak 1341-1345 yılları arasında yalnız Ege'de değil, Balkanlar'da da önemli bir rol oynamaya başladı. Gerçi Aydın beyi, gâzileri için ganimet sağlamakla yetinerek toprak kazançları elde etmeye çalışmadı ama bölgede egemen askerî bir rol oynamaya başladı. İlk 1341'de, Bulgarların Bizanslılara karşı hareketlerini önledi; sonra III. Andronicus'un ölümü üzerine (1341) Bizans'ta iç savaşın patlak vermesi üzerine Kantakuzenos'u İstanbul'daki rakiplerine karşı destekledi. Kantakuzenos'un bir taraftan İstanbul'daki rakipleri, öbür taraftan Trakya'da Bulgarlar ve Sırlara karşı mücadelelerinde Umur'un, "sâdık dostunun", yardımları son derece önemli olmuştur. Aydın Beyliği bakımından bu politika, Latin ve Roma Papası yandaşı olan İstanbul Hükümeti'nin bozguna uğratılmasını hedefliyordu.

1343 yılında İstanbul'dan İtalya'ya giden Bizans elçileri, Umur'a karşı bir haçlı seferi gönderilmesini ısrarla istemekteydiler. Agriboz ve Kiklad adalarında Türk akınlarına hedef olan Venedik, 1341'den beri böyle bir haçlı seferi için en büyük çabayı göstermekteydi. Bu politikaya destek olmak üzere, Bizans ile Papa arasında Latin ve

Yunan kiliselerinin birleşmesi konusunda görüşmeler tekrar haretle ele alındı. Bu dönemde Ege'deki gerçek durumu anlamak için şunu belirtmek gerekir ki, bu denizde tam egemenlik iddiasında olan Venedik, Foça ve Sakız'da Ceneviz egemenliğine son vermeyi amaçlıyordu. Venedik, Sakız'ın tekrar düşmanları eline düşmesi olasılığından kaygılanmaktaydı. Nihâyet, İstanbul'da Kantakuzenos'un rakipleri Sırp kralı Stefan Duşan ile işbirliğine yaklaştıkları hâlde, Venedik, Duşan'ın İstanbul'u zapt etme planlarından dolayı kaygı içindeydi.

Ege'de bu dönemde Türkmen gücüne karşı Venedik, askerî bir güç olarak her biri 200 asker taşıyan 30 kadırgalık bir filonun yeteceğini düşünüyordu. O sırada Aydın-ili'nin iç taraflarında Birgi'de bulunan Umur'a Kantakuzenos, bir haçlı donanmasının saldırıda bulunmak üzere olduğunu bildirmeye çalıştıysa da, geç kaldı; Papalık, Venedik, Kıbrıs Krallığı ve Rodos gemilerinden oluşan 20 kadırgalık bir haçlı donanması İzmir limanındaki hisara bir baskın saldırısında bulundu; hisarı ve limanı ele geçirdi (28 Ekim 1344). Papa, İzmir limanının elde tutulmasını, Türklere karşı Anadolu'da Hıristiyan kuvvetlerin yeni ilerlemeleri için bir başlangıç sayıyordu. Bir aralık bu Hıristiyan başarıları, Batı dünyasında "Büyük Avrupa Haçlıları zamanını hatırlatan" genel bir coşku doğurmuştu. Bununla beraber, bu coşku sadece Ortaçağ Avrupa şövalye sınıfının paylaştığı geçici bir hareket olarak kaldı. Bu haçlı coşkusu, Fransız kralının vârisi olan Humbert'in Ege'de 1345'teki haçlı seferi temsil etmiş ise de, bu sefer acıklı bir şekilde sona ermiştir. Papa, ne kadar çalışsa da, böyle bir haçlı seferinin büyük güçlerini temsil edecek Fransa ile İngiltere arasında ve Macaristan ile Venedik arasındaki çatışmaları durdurmak için yeterli nüfuz ve güce sahip değildi. 1344 ve 1345'teki haçlı seferlerinin önemli sonucu, Avrupa'ya karşı Türk yayılış hareketi ön plana çıkmış ve Türklerin batıya doğru ilerlemelerini durdurmak, bundan sonraki haçlı seferlerinin başlıca hedefi olmuştur. Aşağı-İzmir (Smyrna inferiores)'de hisar ve limanın, haçlılar tarafından işgali ve orada Umur'un deniz üssünün tahribi, artık Aydın gâzilerinin

denizaşırı seferler yapmalarına engel olmuştur. Şimdi Umur için bu seferlere devam etmek imkânı, ancak Saruhan ve Karesi beylikleri ile işbirliği yapmak ve Çanakkale Boğazı'na giderek oradan Trakya'ya geçmekle mümkündür.

İzmir'in haçlılar eline düşmesi, öyle görünüyor ki, İslâm dünyasında geniş yankılar doğurmuştur. 1331 veya 1332 yılında Aydın Beyliği'ni ziyaret eden İbn Batuta, İzmir hisarının düşüşünü (28 Ekim 1344) ve Umur'un bu hisarı almak için yaptığı savaşta ölümünü (Mayıs 1348), eserinde önemli olaylar arasında zikretmektedir. O, bu olayları galiba, 1348'de Suriye'den dönüş seyahatinde işitmiş olmalıdır. Keza, Orta Anadolu'nun güçlü emîri Eretna, Umur'a İzmir hisarının duvarlarını yıkmak için mancınık yapmakta usta iki uzmanını göndermiştir. Sonraları, 1402 tarihinde Timur'un gelip İzmir'i alması da sembolik bir olaydır. Timur, böylece İslâm dünyasına göstermek istemiştir ki, haçlılara karşı Müslümanları himâye edecek tek Müslüman hükümdarı kendisidir.

Her ne kadar İzmir hisarının düşmesi, haçlıların daha sonraki saldırılarına bir köprübaşı olmadıysa da, Umur'un İslâm dünyasında başlıca gazâ önderi imajını sarsmıştır. Onun 1348 Mayıs'ında İzmir Hisarı'nı kuşatırken ölümü destanda bir şehidin ölümü olarak coşkuyla anlatılmıştır. Sonraları 1350'lerde, Rumeli'deki Osmanlı Gâzîleri kendilerine Umurca Gâzîleri adını verecekler; Umur, Balkanlar'ın ilk fâtihi olarak anılacak ve buradaki gazâ akınlarının manevî önderi kabul edilecektir.

1344'te İzmir'in haçlılar eline düşmesinin doğurduğu sonuçlardan biri de, artık Umur'un korumasından yoksun kalan Bizans elindeki Sakız'ın tekrar Latinlerin eline geçmesidir. 1346 yılında II. Humbert Viennois, "Türklere karşı Hıristiyan haçlı ordusunun başkumandanı" sıfatıyla, Sakız'ı askerî harekâta bir üs olarak kullanmak için Bizans Hükümeti'nden müsaade isteyecektir. Fakat bu arada, Amiral Simone Vignoso kumandasındaki Ceneviz donanması, bir baskınla adayı ele geçirecektir (15 Haziran-12 Eylül 1346). Vaktiyle Ceneviz kolonileri olan Anadolu yakasındaki Eski Foça ve Yeni Foça'da da, kısa zaman sonra Ceneviz egemenliği

yeniden yerleşecektir. Ege’de Türkmen gâzilerinin faaliyetlerini engelleyen bir başka Hıristiyan başarısı da, 1347 ilkbaharında Bozcaada (İmbroz) yakınlarında bir Hıristiyan donanmasının, Batı Anadolu beyliklerinin ortak filosunu bozguna uğratmış olmasıdır. Bu durum karşısında, Umur’un halefi Aydın Beyi Hızır Bey, yeni bir haçlı saldırısını önlemek amacıyla düşmanlarına barış önerdi. Hıristiyan devletlerle kesin bir barış antlaşması yapma, böylece Ege’deki Hıristiyan ittifakına son verme girişiminde başarısızlığa uğrayan Hızır Bey, nihâyet Papa’ya bir elçi heyeti gönderdi; görünüşe bakılırsa, bu elçi heyeti de Papalık sarayından eli boş döndü. 18 Ağustos 1348’de İzmir’de veya Ephesus’ta imzalanmış olan ön antlaşma suya düştü ve Papa 1351 Ocak ayında Türklere karşı yeni bir ittifak meydana getirmek için Ege’deki devletler yanında girişimde bulundu. Bu durum karşısında Hızır Bey, saldırı siyasetine döndü ve deniz gâzilerine, Ege’deki Venedik topraklarına akın yapma izni verdi. Aynı zamanda Hıristiyan güçler elindeki Aşağı-İzmir’i ele geçirmek için Kara ve Deniz kuvvetlerini hazır vaziyete soktu. Kayda değer ki, Hızır aynı zamanda Venediklilerle savaş hâlinde olan Cenevizlilere yaklaştı; onlara kapitülasyon müsaadeleri bağışlayarak haçlı cephesinde bulunan bir Hıristiyan devletle ittifak yapmayı başardı. Gerçekte, kapitülasyon (ahdnâme veya şurût) bir Hıristiyan devlete karşı sadece ticaret garantileri vermekten öte bir anlam taşımakta, dostluk ilişkisinin ifadesi sayılmaktaydı.⁶

Osmanlı Sultanı Orhan (1324-1362), Ege’de Umur Gâzî’nin başarılarından çok yararlanmıştı. Kaynaklarda iki taraf arasında bir ittifak yapıldığına dair açık bir kayıt olmamakla beraber, bu iki Gâzî beylik iki ayrı cephede faaliyetleri ile bir ittifak hâlinde görünmektedirler. Orhan Bey, 1326’da Bursa’yı aldıktan sonra herhâlde Osman Gâzî döneminde 1302’de başlayan İznik ablukasını sıkı bir kuşatmaya dönüştürmüş olmalıdır. Bizans İmparatoru III. Andronicus, İznik’in yardımına koşmak üzere acele bir ordu toplayıp harekete geçti. Orhan, bu ordunun yolunu kesmek üzere Gebze sahilinde Pelekanon’a geldi ve geçit yeri Eskihisar sırtlarına

ordusunu yerleştirerek Bizans ordusunu bekledi. Pelekanon’da (Hammer ve ondan sonra yazan tarihçilerde yanlış olarak Mal-tepe), Bizans ordusunu bozguna uğrattı. İmparator yaralı olarak İstanbul’a kaçtı (Haziran 1329). Ondan iki yıl sonra 1331’de İznik teslim olmak zorunda kaldı. Bursa ve İznik’in düşmesiyle Bithynia’da Bizans egemenliği son bulmuş oluyordu. Beri tarafta Osmanlıların bu zaferleri, Umur’un işine yaradı.

Yukarıda anlattığımız gibi adanın hâkimi Martino, Umur Gâzî’nin haraçgüzârıydı ve onun himâyesi altındaydı. Andronicus adayı ele geçirdikten sonra Umur, Bizans’a karşı savaş durumuna geçti. Bizans’ın deniz üssü Gelibolu’ya karşı bir sefer yaptı; Trakya’ya çıktı (1331). Onun bu seferi öncesinde 2 Mart 1331’de İznik şehri Orhan Gâzî’ye teslim olmuştu. Bu zamanlama, iki Türkmen Gâzî önderi arasında bir anlaşma olasılığını güçlendirmektedir. Kayda değer başka bir olay 1334’te Umur ve Orhan’ın aynı zamanda Bizans’la barış yapmalarındır. Büyük domestikos Kantakuzenos, Umur ile ittifak ederek gerek İstanbul’daki karşıtlarına, gerekse Trakya’da Sırp ve Bulgarlara karşı mücadelesinde Türk beyliklerinin askerî desteğini temel politika olarak benimsemiştir. Türk “dostları” sayesinde Kantakuzenos bu işbirliğinin yalnız kendi lehine tek yanlı işleyeceğini umuyordu. Fakat ilkin Umur, 1334-1344 döneminde, 1344’ten sonra da Orhan bu işbirliğinden çok yararlanmışlar, Balkan politikasında ön safta rol almışlar, bir yandan İstanbul’da Latinler (haçlılarla) işbirliği yapan Bizans hükûmetine, öbür yandan Balkanlar’da Sırp ve Bulgarlara karşı başarılı bir mücadeleyi yürütme fırsatı elde etmişlerdir. Sonunda Osmanlılar Balkan yarımadasında yerleşmişlerdir (1352).

FÂTİH VE EGE DENİZİ

İstanbul’un fethi (1453) haberi bütün Avrupa’da korku ve heyecan uyandırdı. Roma’da panik baş gösterdi. Papalık gemilerinin Türklerce ele geçirildiği ve Sultan’ın iki ay içinde İtalya’yı istila

edeceği söylentileri yayıldı. Bu haberleri Venedik, Ceneviz ve Rodos kaynakları teyit ediyordu. Haber 8 Temmuz'da Roma'da duyuldu.

Fransız, İspanyol Aragon ve Burgundiya hânedânlarının İstanbul üzerinde hâkimiyet iddiaları Ortaçağ'dan beri sürüp geliyordu. Türklerin fethi, Avrupa'da Doğu Roma İmparatorluğu'nun çöküşü olarak kabul ediliyordu. Venedik, Ceneviz ve Rodos şövalyeleri gerçek durumu daha realist bir şekilde yorumluyorlardı. Fâtih'in ilk hedef olarak Karadeniz ve Ege'de hâkimiyet kurmak istediğini ve bunun için donanmasını harekete geçirdiğini görmekteydiler. Onlar Osmanlı'nın büyük kuvvetleri karşısında dayanabilmek için Avrupa'nın bir Haçlı seferi hâlinde harekete geçmesini zorunlu buluyorlar, Papa ile temas ediyorlar ve Sultan'ı diplomasi yoluyla durdurmaya çalışıyorlardı. Ege'deki koloni sahibi devletler bu maksatla Osmanlı korkusunu abartarak yaymaktaydılar. Bir bakıma haklıydılar. Çünkü Fâtih İstanbul'u aldıktan sonra onun "anası" olarak algıladığı Roma'yı da almayı fetihlerinin bir hedefi olarak tespit etmişti. Bunu Fâtih'in çağdaşı Sagundino nakletmektedir.

Fâtih, fetihten sonra bir donanmasını Ege'ye göndererek, Rodos Şövalyeleri'ni ve Sakız'da Ceneviz Mahone'sini Osmanlı hâkimiyetini tanımaya ve haraç ödemeye davet edecektir. Papa'nın emrinde olan Rodos şövalyeleri için Sultan'a haraç ödemek, tarihatın kendi varlığını inkâr etmesi demek olurdu. Öbür taraftan Rodos, 1450 yılında II. Murad'dan bir kapitülasyon elde etmiş ve Anadolu ile ticareti gelişmiş bulunuyordu. Bu sebepten haraç ödeme yerine her yıl bağlılığını göstermek üzere Sultan'ın huzuruna hediyelerle bir elçi heyeti göndermeyi önerdiler. Midilli'de Gattilusiler Fâtih'e karşı daha uyumlu bir tutum izlediler. Fâtih, Ege'deki bütün adalar üzerinde egemenlik iddiasında bulunuyordu.

Ege'de durum, Papa'nın girişimiyle 1456'da bir Haçlı donanmasının gelmesi sonucu temelinden değişti. Rodos, Haçlı Avrupa'sının bir ileri karakolu durumundaydı. Roma Papaları Fâtih'in ölümüne kadar Avrupa'da bir Haçlı donanmasını harekete geçirmek için çalışmaktan hiçbir zaman geri kalmadılar. Papalığın teşviki ile, birincisi 1456'da, ikincisi 1472'de iki Haçlı donanması Ege Denizi'ne

girmiş ve Osmanlılarla mücadele etmiştir. Buna 1463-1479 döneminde Venedik'le savaşı eklemek gerekir. Başka bir deyişle Fâtih, 1456'dan 1479'a kadar Hıristiyan Avrupa'nın donanmalarına karşı sürekli mücadele hâlinde kalmıştır. İstanbul'un fethinden sonra Haçlı fikri yeni bir içerik kazanmıştır. Bu tarihten itibaren Hıristiyan Batı, Haçlı seferlerini Batı Hıristiyan dünyasını korumak için bir savunma şeklinde algılayacaktır. İstanbul'un işgali, Türklerin tamamıyla Avrupa'dan çıkarılması, Haçlı Avrupa'sının I. Dünya Harbi'ne kadar temel siyasetini oluşturacaktı. Batılı devletler, 1914 yılında I. Dünya Savaşı'ndan önce İstanbul'u Çarlık Rusya'sına bırakmayı dahi kabul etmiştir. Bu uzun tarihî gelişimin ağırlığını Türkiye bugün bile hissetmektedir.

Öbür taraftan, Papa'nın Haçlı teşebbüslerini finanse etmek için yüklediği malî külfetler Papalığın Hıristiyan dünyasında nüfuzuna zarar vermiş ve Papalık tarihçisi Pastor'a göre Almanya'da Roma'ya karşı Protestanlığın ortaya çıkmasına yardım etmiştir. Avrupa'daki bu gelişmeler gösteriyor ki, İstanbul'un fethi Avrupa için yeni bir çağın başlangıcı olmaktadır.

Fâtih'e gelince; İstanbul'un fethinden sonra 1453-1456 yıllarında izlenen siyaset şu noktalarda toplanabilir: Fâtih, Hıristiyan Batı'nın bir Haçlı seferiyle İstanbul üzerine geleceğini önemle hesaba katmaktadır. Nitekim, aşağıda anlatacağımız üzere, 1456'da Papalık donanması boğazların etrafındaki adaları ele geçirmek için harekete geçecektir. Fâtih 1455'te Ege Denizi'nde hâkimiyetini kurmak üzere Ege Denizi'ne bir donanma göndermişti.

Özellikle Venedik, Ege'deki kolonileri için kaygı içindedir. 1453-1454 yılında Venedik donanması (32 kadırga) Boğaz'ın açıklarında devriye gezmektedir. Venedik Agriboz Adası için özellikle kaygı duymaktadır. İstanbul düştükten sonra Ağustos ayında Venedik amirali 17 Türk fustasını ele geçirmiştir. Venedik, bir Haçlı seferi örgütlemesi için Papa üzerinde de baskı yapmaktadır. Haçlı seferi için yapılan planda, hemen 50 kadırganın donatılması ve bunun için 240.000 düka toplanması teklif edildi. Venedik, fetihden sonra Ege'de savunma için Hıristiyan dünyasından yardım görmediğini

Papa'ya anlattı; Agriboz Adası'nı korumak için Ege'de 12 kadir-gasını devamlı hazır tutuyordu, Yunanistan kıyılarında ve Ege'de Venedik kalelerini tahkim etmek için yeni önlemler alıyor ve yeni gemilerin inşasına karar veriliyordu. Fâtih'in Ege'de hâkim olduktan sonra İtalya'ya çıkartma yapması ihtimali öne sürülüyordu. Venedik aynı zamanda İstanbul'da en iyi şartlarla bir barış antlaşması yapmak için diplomatik girişimlerini sürdürüyordu. 1454 Temmuz'unda İstanbul'a Bartolomeo Marcello'yu balyoz olarak tayin etti. Venedik için özellikle Mora yarımadası önem taşıyordu. Burada Mora'nın güneyinde iki önemli kale, Koron (Coron) ve Modon, Venedik'le Ege arasında ulaştırma yolu üzerinde hayati bir öneme sahipti. Bu sebeple Venedik, Sultan'ın müdahalesini önlemek için Mora'daki diğer güçler arasındaki anlaşmazlıkları gidermek için çaba harcıyordu. Osmanlılara karşı yarımadayı savunmak için en önemli kalelerin Venedik'e terk edilmesini istedi. Özellikle Korint ve Patras'ı ele geçirmeye çalıştı. Agriboz'da savunmayı güçlendirmek için tedbirler alıyor, Mora'daki Paleologlar'dan iki despot arasındaki anlaşmazlıkları gidermeye çalışıyordu. Buna karşı Fâtih 1458-1460 seferlerinde Mora'yı tamamıyla kendi hükmü altına alacaktır.

Venedik, Mora'da Manya'daki dağlı halktan ücretli asker toplamaya çalıştı. Andrea Zeno adında bir Venedikliye ait Andros Adası'nı doğrudan doğruya Venedik idaresine aldı. 1460'ta Fâtih'in ordusu Mora'ya girdiğinde Koron ve Modon'da savunma tedbirleri artırılır. Agriboz'u savunmak için olağanüstü önlemler gündeme geldi. Osmanlı askeri bu seferinde Modon önlerine kadar ilerlemiştir. Osmanlı donanmasının harekâtı yakından takip ediliyordu. Fakat 1461'de bu donanmanın Çanakkale'den çıkışını önlemek için saldırı planı reddedildi. Zira Sultan ordusuyla Mora'yı bırakıp çekilmiştir. Venedik gemileri Fâtih'in 1455 yazında gönderdiği donanmanın harekâtını yakından izlemiştir. 1456 kışında Ege'de hafif Osmanlı gemilerinin Venedik kolonilerine büyük zararlar verdiği haberi geldi. 1456 Kasım'ında Papalık Haçlı donanması Ege'ye hareket ettiği zaman Venedikliler, Agriboz'da bunları iyi karşıladı. Kuzey Ege'de Rumlar elindeki bazı adaların (İmroz ve

Limni) Venedik'e bırakılması için görüşmelere girişiyorlardı. Bu maksatla Fâtih'in kendisine dahi tekliflerde bulundular.

Bu arada Fâtih'in doktoru Yahudi asıllı bir İtalyan olan Yakup (Paşa)'ya Fâtih'i izlemek üzere rüşvet teklif etmişlerdir. Fakat Fâtih Yakup'a, Paşa unvanı vererek yüksek mevkilere getirmiş ve komployu önlemiştir.

HAÇLILAR, OSMANLILAR VE FRANSA

1525 tarihinde Fransa kralı, İmparator Şarlken (V. Karl) tarafından tutsak edildiği zaman Fransa monarşisi daha önceki İtalyan devletlerinin politikasına başvurmuştur. I. François (Fransuva) Madrid'de esir bulunduğu sırada, annesi kraliçe Osmanlı Pâdişâhu Süleyman'a başvurmuş ve Süleyman'ı imparator aleyhine harekete geçmeye teşvik etmiştir. Süleyman'ın buna karşılık gönderdiği mektup metni aşağıdadır:

Ben ki Sultânü's-salâtîn ve burhânü'l-havâkîn tâc-bahş-i husrevân-i rûy-i zemîn zıllulâh fi'l-ardayn, Akdeniz'in ve Karadeniz'in ve Rumeli'nin ve Anadolu'nun ve Karaman'ın ve Rûm'un ve vilâyet-i Zulkadriyye'nin ve Diyarbekr'in ve Kürdistan'ın ve Azerbaycan'ın ve Şâm'ın ve Haleb'in ve Mısır'ın ve Medîne'nin ve Kudüs'ün ve külliyyen diyâr-i Arab'ın ve Yemen'in ve dahi nice memleketlerin ki âbâ-yi kirâm ve ecdâd-i izâmım enârallâhu berâhinehum kuvvet-i kâhireleri ile feth eyledikleri ve cenâb-i celâlet-meâbım dahi tiğ-i ateş-bâr ve şemşîr-i zafer-nigârım ile feth eyledüğüm nice diyârın sultanı ve pâdişâhı Sultân Bayezid Han oğlu Sultân Selim Hân oğlu Sultân Süleymân Hân'ım.

Sen ki França vilâyetinin kıralı Françeskusun.

Dergâh-i selâtin-penâhıma yarar adamın Frankıpan ile mektup gönderip ve bazı ağız haberi dahi ismarlayıp memleketinize düşman müstevlî olup, el-ân habsde idüğünüzü i'lâm edüp halâsınız husûsunda bu cânibden inâyet ve medet istid'â eylemişsiz, her ne ki demiş iseniz benüm pâye-i serîr-i âlem-measîrime arz olunup 'alâ-sebîlî't-tafsîl ilm-i şerifim muhît olub tamâm ma'lûm oldu. İmdi pâdişahlar sınamak ve habs olunmak 'aceb değildir, gönlünüzü hoş tutup azürde-hâtır olmayasız. Öyle olsa bizim âbâ-yi kirâm ve ecdâd-i izâmımız neverallâhu

merâkidehum daima def'-i düşman ve feth-i memâlik için seferden hâli olmayup biz dahi anların tarîkine sâlik olup her zamanda memleketler ve sa'b ve hasîn kaleler feth eyleyüp gece gündüz atımız eğerenmiş ve kılıcımız kuşanılmıştır. Hak subhâne ve te'âlâ hayırlar müyesser eyleyüp meşiyet ve iradeti neye mütea'llik olmuş ise husûle gele. Bâkî ahvâl ve ahbâr ne ise mezkûr âdeminizden istintâk olunub ma'lûmunuz ola, şöyle bilesiz.

Tahrîren fi evâil-i şehri Rebû'l-âhir li-seneti isneyn ve selâsîn ve tis'a mia Bi-makâm-i dâru's-saltanatü'l-'aliyye al-Kostantiniyye al-mahmiyye al-mahrûsa

Bu nâmenin giriş kısmında Süleyman pâdişâhlığının azametini belirtmekte ve ülkesi yanında Fransa'yı bir vilâyet ve hükümdarını da unvan kullanmadan bayağı bir kral olarak zikretmektedir. Düşmanın yararlanması önlemek için, verilen kararlar hakkında sadece elçi ile "ağız haberi" gönderilmiştir.

Süleyman sözünde durmuştur. Dönemin saray tarihçisi, Nasuh Martakî'ye göre, Süleyman 1526 Mohaç Seferi'ne şu nedenle karar vermiştir: Esir düşen "Efrenc vilâyetinin kralı izhâr-i 'ubûdiyet ile" Sultana "ilticâ" etmiş ve elçi gönderip Sultan'dan Şarlken'in müttefiki olan Macaristan kralı üzerine sefer yapmasını istemiştir. Matrakçı'ya göre, Kral "itâ'ate boyun verüb serefkendelerinden oluruz" demiş. Osmanlı sarayı, Şarlken (V. Karl) ve François'nun Avrupa'da "Çasarlık" için mücadele ettiklerini biliyordu. 1526-1547 döneminde İmparator ve Papa ile Osmanlı Devleti arasındaki çetin mücadele iki cephede; Orta Avrupa'da kara cephesi ve Akdeniz'de deniz cephesinde sürecek ve Osmanlı'ya karşı 1538'de Papa'nın çabalarıyla bir Kutsal Liga (ittifak) kurulacaktır.

Osmanlı divanında Habsburglara karşı savaşı Akdeniz cephesinde mi, yoksa Orta Avrupa'da mı yapmanın daha iyi olacağı tartışılmış ve Habsburg himâyesi altında olan Macaristan üzerine büyük bir sefer yapmaya karar verilmiştir. Tabî, Osmanlı divanı Avrupa'daki bu iç çatışmanın Osmanlı siyaseti için ne kadar yararlı olduğunu tespit etmişti. Bundan sonra da Osmanlı, Habsburglara

karşı yükselen millî devletlerin giriştikleri mücadelenin Avrupa’da Osmanlı hedefleri için hazırladığı imkânları hakkıyla tespit etmiş bulunmaktadır. Bu siyaset, yüzyıllarca Osmanlıların Avrupa’da izledikleri politikanın temel prensibi olacaktır. Avrupa’yı tek elde toplamak isteyen büyük bir güce, imparatorluk idealine karşı Osmanlı daima karşı güçleri destekleme politikasını güdecektir. Bu bakımdan Fransa ile başlayan ve fiilen bir ittifak hâlini alan ilişkiler, Osmanlı’nın Avrupa politikasının temel taşı olacaktır.

Öte yandan parçalanmış İtalya’yı istilâ amacını güden İspanya, Fransa ve Avusturya karşısında Osmanlı da 1480’den beri İtalya’yı istilâ siyasetini Avrupa’da esas hedeflerinden biri olarak benimsemiştir. Bunun menşesine gelince; II. Mehmed Doğu Roma İmparatorluğu’nun merkezi Konstantinopolis’i fethettiğinden beri, kadîm Roma İmparatorluğu’nu ihya etmek emelini besliyordu. Kendisi Kayser-i Rûm unvanını sultan ve hakan unvanlarına eklemiştir. Balkanlar’da ve Ege Denizi’nde tam egemenliğini kurduktan sonra İtalya istilâsının zamanı geldiğine hükmetmiş ve 1480 yılında bir donanmasını Rodos üzerine sevk ederken öbür tarafta Avlonya’dan Gedik Ahmet Paşa kumandası altında bir kuvveti Otranto’ya çıkarmış ve Napoli krallığındaki bu kaleyi fethetmişti. Fakat ertesi bahar âni ölümü ve Osmanlı tahtı için ortaya çıkan iç kargaşalık dolayısıyla Gedik Ahmet Paşa İtalya’da ileri harekâtı durdurmak zorunda kaldı. Otranto Kalesi’nde bıraktığı 500 kadar Osmanlı askeri Napoli kralının hizmetine girdi ve İtalya harplerinde çok yararlı bir rol oynadı. Bir köprübaşı olarak Otranto’nun Osmanlılar eline geçmesi, İtalya’da bir panik havası doğurmuş, Roma’da papa Fransa’ya kaçmak için hazırlıklara girişmiştir.

İtalya’nın istilası tasarısı yarım yüzyıl sonra büyük Süleyman tarafından yeniden gündeme getirilecektir. İtalya’yı istilâ etmek güç bir girişimdi. Çünkü, ilkin Venedik, Dalmaçya kıyılarında birtakım kaleleri berkitmek suretiyle karada bir savunma hattı meydana getirmiştir. İkinci savunma hattı, denizde güçlü Venedik donanması tarafından oluşturuluyordu. Üçüncü savunma hattı, İtalya kıyılarında boydan boya berkitilmiş kalelerdi. Süleyman

1538 yılında İtalya'yı istilâ etmek için büyük bir ordu ile harekete geçti; fakat, daha ilk savunma hattı üzerinde Korfu Adası üzerinde güçlü bir dirençle karşılaştı ve bu girişimden vazgeçmek zorunda kaldı. Onun asıl hedefinin İtalya istilasını olduğunu Batı kaynakları açıklamaktadır. Osmanlılar bu başarısızlığı örtmek için, seferin sadece Korfu Adası olduğunu ileri süreceklerdir. 1538'e doğru İtalya'da durum şu şekildeydi:

Osmanlılar karşısında iki temel etken, Avrupa istilâsını güçleştirmekteydi. Birincisi, Avrupa'daki devletlerin Papa ve İmparator etrafında toplanarak büyük bir haçlı cephesi oluşturması. İkincisi, o zaman Osmanlı donanmasının deniz aşırı istilâ hareketlerine girişecek kadar kuvvetli olmaması. Bu yüzden Osmanlılar, Süleyman'ın 1538 yılına kadar İtalya istilâsını geciktirmiştir. 1538 yılında Barbaros Hayreddîn'in kumandası altındaki Osmanlı donanması ilk kez denizde Preveze önlerinde bir imparatorluk donanmasını yenilgiye uğratarak Akdeniz'de egemen duruma gelmiş bulunuyordu (bkz. aşağıda). İşte Süleyman'ın 1538'de İtalya'yı istilâ için kesin kararına bu durum neden olmuştur. İtalya istilasını İstanbul'daki Venedik balyozu Doça yazdığı mektupta şu sözlerle belirtmektedir: "Sultan Süleyman daima Roma'ya, Roma'ya! demekte ve imparatorun Kayser unvanını taşımasından nefret etmektedir. Çünkü Sultan kendi kendine Kayser unvanını benimsemiştir." Bu sözler 1531'de söylenmiştir. Kaydedilmesi önemli olan şudur ki, o sırada Fransa, Süleyman ile ittifak hâlindeydi ve Korfu Kalesi'nin kuşatılması sırasında bir Fransız donanma birliği Osmanlı donanmasına katılmış bulunuyordu. Fakat Avrupa'da bu tehdit o kadar büyük bir tepki uyandırmıştır ki, Fransız kralı ister istemez 1538 Temmuz ayında imparatorla Aigues Mortes'ta barış imzalamış, hattâ, onunla beraber Osmanlılara karşı bir haçlı seferinde harekete geçeceğini vaat etmişti. İşte bundan iki ay sonra Sultan'ın Kaptan-ı Derya'sı Barbaros Hayreddîn, Preveze'de büyük bir haçlı donanmasına karşı zafer kazanıyordu (1538).

Bu gelişmeler açıkça gösteriyor ki, Osmanlı Devleti İtalya harpleri sırasında öteki Avrupa büyük devletleri gibi aktif, üstün bir güç olarak ortaya çıkmıştır. Başka deyimle, İtalya'yı ele geçirerek Avrupa'da üstün bir duruma gelmek için yapılan mücadelede Osmanlı sultanı taraflardan birisi durumuna gelmiştir. Fransa ittifakının Avrupa politikasında ne kadar önemli olduğunu kavrayan Osmanlı sultanı, Fransa'yı yalnız askerî bakımdan değil, malî bakımdan da desteklemekteydi. 1533 tarihinde Sultan, Fransız kralına yüz bin altın göndererek imparatora karşı İngiltere ve Alman prensleri ile bir koalisyon yapmasını istiyordu. İki yıl sonra Fransız kralı sultandan bir milyon altın dükalık bir yardım yapmasını istemiştir. Daha sonraları 1555'te Fransa kralı II. Henry sultanın Yahudi mültezimi Yusuf Nasî'den 150 bin altın borç sağlamıştır. Kralın % 12'den % 16'ya kadar yüksek faizle giriştiği istikraz faaliyetine Osmanlı ülkesinden birçok kimse para yatırmıştı. Görülüyor ki, Fransa, imparatora karşı yüzyıllarca karşı duran bu güçlü monarşi, kendi varlığını Osmanlı desteğine borçlu olduğu inancındaydı. Daha 1532 yılında I. François Venedik elçisine şu itirafta bulunmuştur: "Şarlken'in muazzam imparatorluğu karşısında Avrupa'da devletler ancak Osmanlı gücü sayesinde varlıklarını güvenceye alabilmektedir." Özetle bu olaylar göstermektedir ki, Osmanlı İmparatorluğu bu tarihlerde Avrupa'da güçler dengesi politikasında egemen bir rol oynamaktadır. Bu suretle de Avrupa'da millî devletlerin yükselişinde önemli bir rol üstlenmektedir. Osmanlı'nın bu ilgisi tabii kendisinin Avrupa'yı parçalanmış durumda tutmak ve toptan bir haçlı saldırısını önlemek maksadına hizmet etmek içindir. Osmanlı'nın Avrupa'da millî devletlerin yükselmesindeki rolü 16. yüzyıl boyunca süregelmiştir. Kudretli İspanyol kralı Habsburglardan II. Philip, İngiltere'yi istilâya hazırlanırken ve Hollanda'da patlak veren isyanı bastırmaya uğraşırken, bu milletler Osmanlı sultanına gönderdikleri elçiler yoluyla Osmanlı ordularını Habsburglara karşı harekete geçmeye teşvik ediyorlardı. Osmanlıların Akdeniz'de İmparator deniz kuvvetlerine ve İspanya'ya karşı